

В. В. Чепіженко (Одеса)

**АРИСТОКРАТИЧНІ СПІЛЬНОТИ В АНГЛІЇ XIV ст.
(НА МАТЕРІАЛАХ СПРАВИ ГЕРАЛЬДИЧНОЇ СУПЕРЕЧКИ
СКРУПА ПРОТИ ГРОСВЕНОРА)**

«Скуп проти Гросвенора» – це одна з перших геральдичних судових справ, що сколихнула Англію. Під час шотландського походу Річарда II в 1385 р. два рицарі сер Річард ле Скуп та сер Роберт де Гросвенор виявили, що несуть однаковий герб: «*dazure ove un bende dore*» («*azure, a bend or*») – «лазур, перев'язь золотом / на лазурному полі перев'язь золотом». Справа була передана до рицарського суду і тривала п'ять років, що зробило її найдовшою та найвідомішою з зареєстрованих справ стосовно гербів у середньовічній Англії¹.

За встановленою процедурою обидві сторони представили комісарів, які до 21 січня 1387 р. мали надати докази «з урахуванням хартій, хронік, надгробків, свідчень абатів, пріорів та інших людей Святої Церкви, а також лордів, рицарів та сквайрів (людей честі), і джентльменів, що знаються на гербах та ніяких інших людей з числа простих або інших станів»².

Загалом з 16 червня по 4 грудня 1386 р. комісари Скрупа провели тринадцять засідань, на яких зафіксували 246 свідчень³. Комісари Гросвенора працювали з 3 вересня 1386 р. по 11 січня 1387 р., здійснили 9 зустрічей та опитали 209 свідків (як мінімум 58 показів було втрачено, і до моменту публікації збереглося лише 151 свідчення)⁴.

Одне з найголовніших запитань, що підіймає ця суперечка, це характер підтримки, на яку могла розраховувати кожна зі сторін, особливо наявність та роль аристократичних *affinities*⁵. Середньовічна близькість представляє собою тенета взаємних зобов'язань та підтримки. Для аристократа *affinity* означало наявність в окрузі прибічників, які будуть допомагати йому, співробітничати з ним, захищати його інтереси та забезпечувати безперебійну роботу його адміністрації. Для його послідовників асоціація означала нагороди, престиж та захист⁶.

Англійські історики починаючи з останньої чверті XX ст. проявляють жвавий інтерес до історії знаті, особливо до стосунків між магнатами та джентрі⁷. Аристократичні «*affinities*» при цьому стали предметом жвавих дискусій⁸. Вони трактувалися в діапазоні від романтизованих братств по зброї до бандитських угруповань на кшталт мафії⁹. Проте, як влучно зазначив Джордж Голмс: «*affinities* <...> були частиною нормальної структури суспільства (або суспільних правовідносин)»¹⁰.

Саме тому логічними виглядають запитання: як позивач та відповідач у справі щодо герба Скрупа проти Гросвенора підбирали свідків? Які мотиви та обмеження вплинули на їх вибір? Що саме уособлюють списки їх свідків у політичному, соціальному та культурному плані? Яку роль відігравали регіональні та міжособистісні зв'язки?

Звичайно, Річард Скруп знаходився на вищому щаблі соціальної ієрархії порівняно з Робертом Гросвенором. За своє довге життя Скруп побудував успішну військову та адміністративну кар'єру, був одним із найбагатших англійських землевласників (чого вартують лише витрати 18 000 марок на будівельні роботи зі спорудження замку в маєтку Болтон). Між 1346 та 1385 рр. Скруп брав участь у всіх великих кампаніях та на час шотландського походу Річарда II 1385 р. був бойовим героєм, зразком для молоді. Починаючи з 1364 р. сер Річард незмінно засідав в парламентах, спочатку як рицар графства Йорк, а з 1371 р. як барон Скруп Болтонський. Скарбник королівської скарбниці (1371–1375 рр.), стюард королівського двору (1377–1378 рр.), двічі лорд-канцлер Англії (1378–1380 рр. та в 1381 р.), Річард ле Скруп, безсумнівно, входив до верхівки англійського істеблішменту¹¹. В той час як сер Роберт де Гросвенор – це рицар з периферії, який навіть не повною мірою володів французькою мовою¹².

Відповідаючи на поставлені вище запитання, варто зауважити, що списки свідків з боку Скрупа та Гросвенора¹³ неспівставні ні

кількісно, ні за статусом. Більшість показів було записано в Йорку (від Скрупа) та Честері (від Гросвенора), що вказує на потужну регіональну солідарність рицарського стану. Проте Скруп також отримав чимало свідчень із сусідніх північних графств, з Мідленду, із Західних марок та зі Східної Англії, а також на його користь свідчив чималий контингент ланкастерської армії, що в той час готувалася у Плімуті до відправки в Іспанію. Як зазначає Філіп Кодрі, озираючись назад, можна стверджувати, що Скруп ніколи не міг програти цю справу (що і відбулося). Він був видатним бароном, солдатом високої рицарської слави, спадкоємцем однієї з найзначніших родин Півночі, і що, ймовірно, найважливіше, в нього була підтримка з боку такого лорда, як Джон Гонт, герцог Ланкастерський, дядько короля та найбільший землевласник Англії, який не тільки говорив на його користь від свого імені особисто, але, безсумнівно, мобілізував членів свого affinity для свідчень на боці Скрупа¹⁴.

Ф. Кодрі в додатках до своєї праці зібрав повний перелік ланкастерських слуг, що свідчили у справі Скрупа проти Гросвенора. Окрім самого герцога та його сина, це 56 осіб, серед яких два барони та 34 рицаря¹⁵.

Чисельність почту, залученого Джоном Гонтом на службу завдяки патентам на ф'єф-ренту та пожиттєвим контрактам, сягала 200 осіб. Від частини з них вимагалася поява у супроводі допоміжних військ. Персональний контингент Джона Гонта під час шевоше у Франції 1373 р., який нараховував 1 500 солдат, можна вважати граничним числом його прихильників. Це могутнє affinity відіграло провідну роль в узурпації трону його сином Генрі Болінгброком в 1399 р., а опісля було тією силою, спираючись на яку Ланкастери змогли зберегти трон¹⁶. Ентоні Гудмен вважає, що Джону Гонту вдалося сформувати рентабельну кампанію з вишуканим рицарським ядром, справи якої додавали йому честі¹⁷.

Сам сер Річард Скруп розпочав свій військовий шлях на шотландському кордоні у почті лорда Персі та продовжив на континенті у супроводі графа Воріка та графа Нортгемптона¹⁸, проте починаючи з кампанії 1359–1360 рр. він був тісно пов'язаний з affinity Джона Гонта. Наступного разу в списках рицарів герцога Скруп з'явився в 1367 р. (під час іспанської кампанії) з винагородою в 40 фунтів стерлінгів в рік. Він все ще отримував цю платню, коли герцог помер в 1399 р.¹⁹

Спільна служба в такому почті мала значення, і схоже, що Скруп проявив активність, користуючись мережею можливостей, що її надало affinity Джона Гонта для виявлення потрібних свідків,

розкиданих всією Англією, починаючи з самого герцога і закінчуючи Джеффрі Чосером. Старі ланкастерці об'єдналися від імені одного з них, щоб протистояти виклику стороннього. Це корисний приклад того, яка цінність була у приналежності до affinity великого лорда та в його підтримці, коли це мало значення²⁰.

Інше джерело підтримки для Річарда Скрупа – це, звичайно, його родичі, сусіди, найближче регіональне оточення. Загалом $\frac{2}{3}$ свідків Скрупа було опитано в Йорку. Найвпливовіші лорди Півночі підтримали сера Річарда: герцог Йорк, граф Нортумберленд, граф Ерундел, архієпископ Йоркський, єпископи Даремський та Лінкольнський, лорди Кліффорд та Невілл, голови провідних рицарських родин Йоркширу. 16 релігійних громад регіону надали докази на користь Скупів, в тому числі представили хартії з їх печатками. Бріджит Вале встановила, що мінімум 4 свідки були родичами Скрупа, ще 4 входили до його оточення і принаймні 14 були сусідами по Північному Райдінгу²¹. Виступаючи в суді, всі вони наполягали на тому, що лише сторонній спостерігач – та й той невіглас – міг засумніватися в приналежності гербу «*dazure ove un bende dore*» серу Річарду Скрупу, адже «це відомо всім в Йоркширі та Річмондширі», «немає необхідності перераховувати все й давати точні посилання на те, що й так очевидно»²². Спільнота Півночі, на думку Джоела Розенталя, проявила відчутний регіональний патріотизм. Приналежність до вищого прошарку мешканців Йоркширу відіграла провідну роль у чисельній підтримці Скрупа під час рицарського суду²³.

Скуп був готовий йти в бій, шукаючи підтримку і на території свого суперника, в Чеширі та Ланкаширі. 11 чоловіків з Чеширу було допитано від імені Річарда Скрупа. 6 з них мали родинні зв'язки чи були близькими до Гросвенора, двоє не мали жодних зв'язків, а троє взагалі про нього нічого не чули. Скоріше за все вони були якимось чином залежні від Скрупа та мали свідчити на його користь. При цьому, хоча 10 з 11 заявили, що бачили Скрупа з його гербом, більшість з них висловилися, що не знають правди та не можуть зобов'язатися у цій справі. Лише один, сер Вільям Бреретон, відмовився свідчити та був оштрафований на 20 фунтів за неповагу до суду²⁴.

Тим не менш, серу Річарду Скрупу не доводилося так сильно покладатися на членів своєї родини чи на своє власне affinity, як Роберту Гросвенору. Більш скромний список свідків Гросвенора включав абата Дьюлакра та камергера Честера, але не зміг залучити, наприклад, власного єпархіального єпископа, адже ним був Річард

Скруп, щойно призначений на кафедру в Лічфілді племінник суперника Гросвенора. Ті, хто виступали від імені сера Роберта, являли собою яскравий зріз чеширського суспільства, репрезентативний, але не всеосяжний. Жоден з чеширських баронів не дав свідчення на користь Гросвенора²⁵. Серед вказаних комісарами Гросвенора імен увагу до себе привертають лише відомі в майбутньому Оуен та Тюдор Гліндури, але на момент суду 1386 р. вони були мало ким знані молоді валлійці²⁶.

З тих, хто підтримували Гросвенора, 27 були його кузенами або свояками і лише четверо жодним чином не мали ніякого відношення до його *affinity*²⁷. Покази, зібрані під час геральдичної суперечки Гросвенором, служать корисним відправним пунктом для огляду досвіду провідних членів двох окружних спільнот на кордоні Чеширу й Ланкаширу. Їх колективна пам'ять сягає останньої кампанії Едварда III в 1359–1360 рр., коли Гросвенор був ще неповнолітнім і його тесть сер Джон Деньерс кинув виклик від його імені корнуольському зброєносни Томасу Карміно, що ніс той самий герб «*dazure ove un bende dore*»²⁸.

Той факт, що Гросвенор діяв як мировий суддя (в 1385 р.) та двічі займав посаду шерифа (в 1389 та 1394–1395 рр.), підкреслює його авторитет в регіоні. Більш того, міф, який склався довкола роду Гросвенорів та прослідковував їх походження від сера Гілберта Гросвенора, племінника графа Г'ю Честерського, який, в свою чергу, супроводжував свого дядька Вільяма Нормандського під час Завоювання, свідчить про те, наскільки видатною стала родина Гросвенорів у рідній місцині наприкінці XIV ст.²⁹.

Північний Захід продемонстрував дивовижну ступінь провінційної солідарності. Зокрема це було зумовлено і відсутністю чіткого лідера у якості потужного магната. 76 % маєтків в Чеширі належала рицарям, сквайрам та джентльменам³⁰.

Таким чином, можна констатувати факт наявності в Англії XIV ст. регіональних рицарських спільнот, кожна з яких мала свій власний набір традицій, усну історію та зв'язки, що розвивалися протягом поколінь. Для цих спільнот володіння одним з їх членів певним гербом було беззаперечною реальністю, котра не потребувала доказів.

Аналіз складу кожного списку свідків приводить до заплутаної павутини аристократичних соціальних мереж, які пов'язують регіон, графство, місцевість та мають військовий характер. Ці списки свідків показують, що кожен головний герой покладається на своїх родичів, сусідів, друзів, слуг і соратників, але також

натякають на те, як такі відносини формувалися. Межі графства, наприклад, для людини такого рівня, як Річард Скруп, не були суттєвими. Провівши життя серед вищих прошарків англійського суспільства, він міг підключити різноманітні кола за межами Йоркширу, покладаючись як на власну службу в affinity Джона Гонта та при дворі Річарда II, так і на службу свого брата та кузена у affinity графів Нортгемптона та Герефорда³¹.

Свідчення у справі Скрупа проти Гросвенора являють собою синтезований текст, за допомогою якого можна реконструювати братство чоловіків по зброї зі спільними переживаннями, спогадами і когнітивними інтерпретаціями; через їх короткі чи не дуже відповіді ми наближаємося до спільного для них відрізка життя. Утворена цими людьми соціальна група мала сильну міжпоколінну ідентичність, засновану на спільному досвіді як в добрі, так і в погані часи, і віддавала перевагу спільному міфу над історичною достовірністю. Здатність надавати взаємні послуги була тою силою, що скріпляла всю систему т. зв. «бастардного феодалізму», і саме в цьому контексті, на думку Крістін Карпентер, можна найкраще дослідити політику аристократичних спільнот середньовічної Англії³².

У скептика може виникнути запитання, чи не можуть однастайні місцеві спільноти та й зв'язані «братськими вузами» affinity лорда частково бути зоровою ілюзією, створеною через ретельний відбір свідків, покликаних впевнити суд в силі і глибині підтримки «їх» людини в контексті, сформованому самою судовою справою? Чи будуть ці спільноти так помітні в інших контекстах чи регіональна/військова лояльність буде замінена іншою? Як вплинув програш у справі на єдність такої спільноти? Ці та інші питання лишаються відкритими для подальшого опрацювання.

¹ Більш детально про казус геральдичної суперечки Скрупа проти Гросвенора див. нашу публікацію в п'ятому випуску «Записок Львівського медієвістичного клубу». В ній представлено перебіг самої справи, проаналізовано свідчення, надані свідками з обох боків, визначено місце генеалогічних та геральдичних практик в англійському суспільстві XIV ст.

² The Controversy between Sir Richard Scrope and Sir Robert Grosvenor in the Court of Chivalry AD MCCCCLXXXV–MCCCXC, a Transcript of the Original Roll / by Sir Nicholas Harris Nicolas. London, 1832. P. 40–41.

³ Див.: The Controversy between Sir Richard Scrope and Sir Robert Grosvenor in the Court of Chivalry AD MCCCCLXXXV–MCCCXC. Vol. II Containing a History

of the Family of Scrope, and Biographical Notices of the Deponents / by Sir Nicholas Harris Nicolas. London, 1832. 480 p.

⁴ Morgan Ph. Sir Robert Grosvenor and the Scrope-Grosvenor Controversy // *Courts of Chivalry and Admiralty in Late Medieval Europe* / Edited by A. Musson, N. Ramsay. Woodbridge, 2018. P. 83; Stewart-Brown R. The Scrope and Grosvenor Controversy, 1385–1391 // *Transactions of the Historic Society of Lancashire and Cheshire*, 1938. Vol. 89. P. 4–5.

⁵ Affinity – збірна назва групи (почту) (загалом) чоловіків, яку лорди збирали навколо себе для несення певної служби. Affinity вважається фундаментальним аспектом «бастардного феодалізму» і діє як засіб прив'язати магната та нижчу знать одне до одного. Визначення надано за: [https://en.wikipedia.org/wiki/Affinity_\(medieval\)#cite_note-Kennedy2009-1](https://en.wikipedia.org/wiki/Affinity_(medieval)#cite_note-Kennedy2009-1).

⁶ Vale B. The Scopes of Bolton and of Masham, c. 1300–c. 1450: A Study of a Northern Noble Family with a Calendar of the Scrope of Bolton Cartulary. PhD in two volumes. Vol. 1. The University of York, 1987. P. 99–100.

⁷ Given-Wilson C. The King and the Gentry in Fourteenth-Century England: The Alexander Prize Essay // *Transactions of the Royal Historical Society*, 1987. Vol. 37. P. 87–102.

⁸ Див. про це: Burt C. A “Bastard Feudal” Affinity in the Making? The Followings of William and Guy Beauchamp, Earls of Warwick, 1268–1315 // *Midland History*, 2009. Vol. 34, No. 2. P. 156–180.

⁹ Див.: Keen M. Brotherhood in arms // *History*, Vol. 47, No. 159. 1962. P. 1–17.; Richmond C. An English Mafia ? // *Nottingham Medieval Studies*, 1992. No. 36. P. 235–243.

¹⁰ Holmes G. The Later Middle Ages, 1272–1485. New York, 1966. P. 167.

¹¹ Про Річарда Скрупа див.: Nicolas, Scrope and Grosvenor Controversy, II, p. 17–39; Vale B. Op. cit. P. 68–105.

¹² Під час примирення Скрупа та Гросвенора у парламенті 1391 р. текст меморандуму був зачитаний Джоном Гонтом, герцогом Ланкастером «before Sir Robert in his mother tongue», див.: Calendar of the Close Rolls, preserved in the Public Record Office. Prepared under the superintendence of the Deputy Keeper of the Records. Ricard II. Vol. IV. A.D. 1389–1392. London, 1922. P. 519.

¹³ Біографії всіх депонентів Скрупа були зібрані та опубліковані сером Ніколасом Харрісом Ніколасом, видавцем оригінального джерела, див.: Nicolas, Scrope and Grosvenor Controversy, II. В той час, як для свідків Гросвенора існує тільки алфавітний список, складений Рональдом Стюартом-Брауном, див.: Stewart-Brown R. Op. cit. P. 20–22.

¹⁴ Caudrey Ph. J. Military Society and the Court of Chivalry in the Age of the Hundred Years War. Woodbridge, 2019. P. 2–3. Свідчення Джона Гонта див.: Nicolas, Scrope and Grosvenor Controversy, I, p. 49–50, II, p. 163–165.

¹⁵ Caudrey Ph. J. Op. cit. P. 190–193.

¹⁶ Кудряков В. В. Пути формирования и социальные функции affinity в XIV–XV веках // *Известия Саратовского университета*. 2012. Т. 12. Сер. История. Международные отношения, вып. 3. С. 16.

¹⁷ Goodman A. John of Gaunt: Paradigm of the Late Fourteenth-Century Crisis // Transactions of the Royal Historical Society, 1987. Vol. 37. P. 145

¹⁸ Nicolas, Scrope and Grosvenor Controversy, I, p. 104, 121, 134, 237.

¹⁹ Nicolas, Scrope and Grosvenor Controversy, II, p. 19–20.

²⁰ До речі, брати Джон та Г'ю Гастінгси, що входили до affinity Джона Гонта, засвідчили, що їх дід біля шістдесяти років тому товаришував з сером Джеффрі ле Скрупом, з яким разом пройшов не одну битву та здійснив не одну мандрівку, і що згаданий сер Джеффрі ніс герб Скрупів з бризурою, і що в пам'ять про їх дружбу згаданий дід вставив герб «dazure ove un ben de dor ove un label» у вікно свого маєтку, див.: Nicolas, Scrope and Grosvenor Controversy, I, p. 51, II, p. 168.

²¹ Vale B. Op. cit. P. 101–103.

²² Nicolas, Scrope and Grosvenor Controversy, II, p. 171, 197, 217, 243, 279, 296, 319, 342.

²³ Rosenthal J. T. Telling tales: sources and narration in late medieval England. The Pennsylvania State University, 2003. P. 75.

²⁴ Stewart-Brown R. Op. cit. P. 9; Vale B. Op. cit. P. 101.

²⁵ Morgan Ph. Op. cit. P. 80–81.

²⁶ Stewart-Brown R. Op. cit. P. 12.

²⁷ Vale B. Op. cit. P. 100.

²⁸ Bennett M. J. Community, Class and Careerism. Cheshire and Lancashire Society in the Age of *Sir Gawain and the Green Knight*. Cambridge University Press, 1983. P. 166.

²⁹ Bird W. H. B. The Grosvenor Myth // The Ancestor. A Quarterly Review of County and Family History, Heraldry and Antiquities, 1902. No. 1. P. 173; Caudrey Ph. J. Op. cit. P. 195; Morgan Ph. Op. cit. P. 85.

³⁰ Bennett M. J. Op. cit. P. 237–238, 241.

³¹ Серед свідків Скрупа, Ніколас Сабрахам, сер Річард Волгрейв та сер Александр Голдінгем входили до affinity Богунів, див.: Bell A. R. The soldier, 'hadde he riden, no man ferre' // The Soldier Experience in the Fourteenth Century / Edited by Adrian R. Bell and Anne Curry with Adam Chapman, Andy King and David Simpkin. Woodbridge: The Boydell Press, 2011. P. 210–213; Caudrey Ph. J. Op. cit. P. 181.

³² Carpenter C. The Beauchamp affinity: a study of bastard feudalism at work // The English Historical Review, 1980. Vol. 95. No. 376. P. 532.